

נתן אלתרמן / אבא של סוולאנה

1

זעזועים, שטלטלו את העולם הקיבוצי-ניסטי בעשור האחרון, הקחו את מה המחץ הפוליטי שבמעשה ביהודה של סוולאנה. מאורע זה, אף שמדובר במעשה השטני של הגורל הוא שיש לו ערכים וחריפות, נמצא מוסח כמאלו של השילוחים המדיניים, מקום שיסודו הפיקציוני נשכח רב מיסודו המדעי, מקום שהמקורות רבה מן ההלם.

גם עשה שהעולם הישר כידה בל של סטאלין מצהירה, בבואה לארצות-הברית, כי אין היא יכולה לחתך בארץ שאין בה אלוהים. נופלים הרברים על קלע שכבר הספיקה להפחעות. אמנם רוח הדתיות הסאלונית של משכילי זמננו, זו שבאה במקום הקומניזם הסאלוני לשעבר, ערה להצהרות מסוג זה, אך גם המבקשים ללמוד מן על, כשלון האתאיזם בברית-המועצות יודעים, כי הן אם כשלון זה יש בו ממש והוא אם אין בו ממש, אין מופת זה קובע יותר ממופתים וגילויים אחרים שנודעו בשאלה זו אם לחיוב ואם לשלילה.

לא, מרכז הכובד של המאורע אינו בשטח זה. אמנם יתכן כי בתו של סטאלין תיכנס באחד הימים אל בית-המלה פראבוסלאבי ריקי למחצה בניירורק, או בעיר אחרת, ויתכן כי יתפרסמו אף צילומים של בת האליהקרי מוניסטי, שעל שהיא כורעת אל מול צלמו של הצלוב, אך גם קונפונטאציה זו עיקרה יהיה לא מופת של חבוסת האתאיזם הסרי ביטיי, אלא משהו שונה מזה בתכלית. אותה עשה ישקוף האיש מוצר לא אל סמל האתאיזם המובס הכורע לפניו, אלא אל סמל מפלחה של כנסיה קנאית יריבה, האדירה ואולי האחרונה בכנסיות הדתיות שהיו מעולם, אשר אלוהות שלה מוטלת בעפר זה שנים, וסוולאנה אינה אלא אחד הריססים העפים עדין בעולם אחרי אותה מפולה.

2

הדיבור על הקומניזם העולמי כעל כנסיה דתית הוא דיבור שגור, אך מרגע שאנו מדברים בשנות החשכה של האמונה הסטאלנית אין השיגרה צריכה להעלים מעינינו את חדר פעמיותו של חזיון זה ואת העובדה כי חילור ניותו המוצהרת לא סתרה את יסודו הדתי העל-טבעי והיותה חלק לא-נפרד ממסתורין שלו. האתאיזם לא קבע בדת הקומניסטית של ימי סטאלין אלא שינוי מהותי אחד: הוא נטל ממנה רק את "בנייה-העל", את המרחב הרוחני אשר בו התגלגלו, בתוך שאר דתות שידע העולם בתולדותיו, השאלות הנצחיות של הספק והכפירה. זו היתה דת מוצהרת ואטומה, אשר עיקרי אמונה ועיקרי הלכות וניסוחים של ראשוני הוגיה, שהמציאות היתה להם חומר ולבנים וההגיון היה כלי מלאכתם, נחשכו בה להשבעות ולחשייכישוף המשיבים על כל בעיה קשים במקום מציאותו וחפרו של עולם. בברית-המועצות קוראים כיום להתנוונות מחשבתית זו בשם מארכסיזם וולגארי, ורואים בה פרי שלטונם של "דוגמא" טיקניים, אך מבעד להסברים אלה נשקפת תקופה שאין נוראה ממנה בדברי ימי הרוח האנושית.

כיום אחת מוצא מעמם לפעם בכחבי עת סובייטיים את סימני הצמרזרת העוברת בגוש הקומניסטי לזכרה של אותה תקופה שבה היו ויכוחי האקאדמיה למדעים של

ברית-המועצות נחתיים על פי ציטטים מנאומי סטאלין, תקופה שבה היו תודות של פסיקה אי כל גאנאטיקה יורדות שאילה יחד עם הסדינה, בתוקף נוסחה מכתבי לנין או בפרט, תקופה שבה היו ועידות סופרים נראות, בתוך חשכת הסרור, בקרקס מאולף א' כעדת כלביצידי, העטים על הקרבן שנקבע נגבחה, לא לשם גינוי ואישום נאמרים כאן וברים אלה, אלא לשם המחשתו של מחץ השלטון העריץ אשר אפילו ספרות רוסיה, זה הכוח הרחני האדיר, שהעולם לא ידע עז ינאצל יותר ממנו, הודברה תחתיה, כשם שהודברו תחתיו כוחות הרצון וההגיון של ההברה כולה, של מיליונות בני אדם משתתפי המיטינגים וההתלככות, אשר אולפו להגיב בדרך של רפלקס-ספונתנה על כל דיבור שיצא מפי הגבורה.

אותה אלוהות שאין עליה ערער, אותו איש גמון קומה וקטן-עיניים, ששכן בקראמ' לין — "הקורס הקצר" של המפלגה יצר למענו מיתולוגיה תמציתית של מלחמתו בכור חות השטן ושל עלילות נפתוליו בהיותו רועץ ראשי לוחן ונחש-ברוח — תפקידים שלשמש נבהרו הגדולים והנערצים שבין חבריו מימי ראשית המהפכה, ומיתולוגיה זו נעשתה סמל האמת והמציאות אף כי לא נבדלה ביסודה מאגדות האלים של כבל ושל צור במלחמו-תיהם בשדר-שאויל, קשרי משפחה וחיי יומיום שלי היו מוצנעים וחבוים יותר מאשר בכל דתות ואלים שמקדם, דומה כי הימנעות פוריטאנית זו של המאמינים מהתענינות בפר' טים אלה היתה לא רק תוצאה של שיטת מימשל, אלא גם התנזרות רליגיונית מחששמה והמהשה, ומבחינה זו היתה זו דת צרופה של יש עליון שלא ישיגוהו משיגי הגוף.

3

ואף על פי כן, מי שמבקש למצוא גילוייה של אותה אמונה כשהם צרופים באמת מכל תערובת, צריך לבקשם לא בתוך גבולותיה של ברית-המועצות נופה, או בתוך הגוש המזרחי, אלא מחוץ לגבולות שלטונו המוחשי של הקראמלין, שכן שם, בתוך תחומי שלטונו של הכנסיה, היו הדברים מעורבים יותר מדי בסיני דמים ויסורים, הסרור ההמוני שהחויף עשרים מיליון נפש במחנות עבדים, והילך פחדו סיוט על הכל, לא יכול היה שלא להתערב לא רק בתרעות ההמונים אלא אף בלחם הדבקות של האידיאליסטים, מוסרי נפ' שם על השקר באמת ובתמים, שהוסיפו להאמין באלוהות גם בהיותם מרמס למגפית, בתנאים כאלה אין האמונה יכולה להישמר וזה כבדור לה, ומי שרוצה לראותה סהורה וצחה וצרופה בתכלית היה צריך משום כך לבקשה, כאמור, במקומות שמהוץ לגבולות השלטון המוחשי של הסטאליניזם, במקום שהיא היתה לא פרי עריצות ומרמה כפויה, אלא פרי בחירה חפי שיה של בני אדם הוגים ושחרירי-טוב ומתקדרי מים, כך בכל ארצות שמהוץ לגוש המזרחי וכן גם אצלנו, הן בשנות משפטי מוסקבה והן לאחר טכן בסוף שנות הארבעים וראשית קומישיים, ועד מותו של סטאלין ולאחריו, לונים שבהן הגיע פולחן זה לשיאי אמונה על-טבעית צרופה שהעולם לא ידע כמותה.

4

לא, האלוהות שבקראמלין לא חסה על מאי מינים אלה שמהוץ לתחום שלטונה ולא עשתה את הייהם קלים, הם ראו כיצד אבות המהפכה,

מאורות עולט המחל, ניצודים אחד אחד ככלבים שוטים זומטי בגידה ורצח, הם ראו כיצד כל חברי הפוליטביורו של לנין, כולם פרט לסטאלין ולטרובצקי הגולה, מוקעים כאנשי העולם התחתון ונכלאים וגורים, הם ראו כיצד החוק והמשפט, יסוד לכל חברה אנושית, נהפכים לקאריקטורה שותתת דם, ראו והוסיפו לקרוא לעבדות חופש ולפורענות אושר, וכל המערער על כך ומסרב לראות בכל אלה את תקוות האנושות נחשב ריאקציונר ומורד-אור, אחד מעיקריה של אמונה זו היה חזון אחרית הימים העמיד להתגשם ככורה, כגור היסטורי שאין שום כוחות שבעולם עתידים לעמוד בפניו, אכסיומה מאר' כסיסטית זו, גועדה לבוא במקום החזיונות המשיחיים של הדתות, שהיו אופיום להמונים, אך היא עצמה נעשתה בשנות הסרור הסטאליני אופיום חזק מכל שיקויים קודמים, יאגודה שעזר לסטאלין להכין את משפטי 1936 היה בשביל המאמינים-בחוץ התגלמות הצדק הסרי-ציאליסטי עד שהוא ניצוד ככלב מצורע על ידי יוצב, יוצב היה התגלמות הצדק הסוציאליסטי עד שהוקע כערסד על ידי באריה, ואילו באריה גם הוא היה נשוא גאולת-אנוש עד סופו הידוע, אמונה זו לא ביקשה ראיות והוכחות, שכן מבלי משים היתה מיוסדת על ההנחה כי בעולם המזרחי הצדק מנצח חמויד והחוק הרומס הוא הצורך מעצם טיבו, כך כל השנים וכך אף בשיאי הקומדיה הנוראה של משפט פראג וסביבו וספיוחיו, כך הגיעה אמונה זו לאיסטאדיה אשר בה נכנעו לה כל כוחות רצון והגיון ובינה, ורק כוח אחד היה יכול מעתה לערער אותה, רק אותו כוח עצמו אשר המאמינים סגדו לו.

5

הועידה העשרים של המפלגה הקומניסטית של ברית-המועצות יכולה להיות אחרת משהייתה. מותו של סטאלין לא היה חייב בשום פנים להיות סופו ומחלתו של פולחן, אלא יכול היה אף להאדירו, יתר על כן, מה שמתחולל כיום במדינות הגוש המזרחי נותן ודאי מקום לרבים, מבין תומכי הקו האחר בשעתו, לטעון כיום כי הצדק היה אתם, ואף על פי כן נשא כרושצ'וב את נאוומו הידוע ואף שיש מבקשים למעשהו זה הסבר במניעים של עיקרם לא האמת-לשמה, הרי בזכר חו נעשתה אותה ועידה לאחד המאורעות המשחררים הגדולים בדברי הימים ומה שהאנר שות חייבת לכרושצ'וב אינו נופל ממה שהיא חבה לגדולי הריפורמטורים ומנפצי-האלילים אשר מעולם.

6

אכן, תנובתם של המאמינים החפשיים, אלה שמעבר מזה למסך הברזל, על מפלת תאלוהות הסטאלינית, העידה כי גם בפנותם עורף לאליל המנופץ נותרו במ הרפלקסים שהוא נטע בחוכם, גם הפעם לא ביקשו ראייה ולא שאלו את הגיונם ובינותם, אלא קיבלו את הדברים כדרך שקיבלו קודם את היפוכם, על שום שבאו מן האולימפוס המוסקבאי, דומה כי רק במפלגות השמאל של איטליה נשאלו כמה משאלות היסוד הראויות למאורע איך שני זה, ואילו השאר הסתפקו, כלפי חוץ לפחות, בניסוח של "צוונת הנקודות הסוציאליסטיות" ואשמתה של "כנופית באריה", ואף על פי כן, בימים שבהם נופצו פסלי סטאלין בגירות, הגוש המזרחי התנופץ משגן יסודי גם בקרב המאמינים החפשיים-פנימה-לא-רק, התנועה" הקומניסטית העולמית איברה מאו

את "המרכז הרעיוני", אלא התהיה והתעיה נשחררו גם בלבבות, האמונה שאיברה את הכוח המאגי שלה נעשתה פתוחה לספקות ולסתירות שצרו על שעריה הכצורים במשך עשרות בשנים ולכשיר התפרצו אל חוכה.

7

כיום, לאחר שגוויתו של סטאלין הוצאה מן המאבוליאום באישון-לילה ולאחר ששמו נמוק מן המשקוף, צופות שוב פני השערה של לנין, לבדו, אל מול שורות הקהל המחריש, הנע מנגו, קודש הקדשים שוקט כקדם ושום הג לא זע בו, רק דבר אחד פעוט נשתנה: העולם מסביבו הוא אחר משהיה, הולך וקרב יוכל החמישים של המהפכה הררי סית הגדולה, זו שהיתה הכביר והמיוסר בניגוד קים שזינקה האנושות אל אחרית הימים, זינוק ששקע בטיט יוון של עבדות נוראה, ועכשיו, לאחר שסר הסיוט, מהו שנשאר? כן, ברית-המועצות היא מעצמה אדירה, ובמידה רבה ודאי שהיא מעצמה סוציאליסטית, אך המהפכה הצרפתית, על כל מרואותיה, הניחה אחריה עקרונות שנעשו יסוד מוסד לחיי החברה האנושית, ואילו כאן, לאחר חמישים שנה של מהפכה רק מתחיל האדם הסובייטי לשוב ולמצוא דרך אל ראשוני מושגים של הבדל בין דמיון ומציאות, בין חוק לשרירות, בין אמת לשקר, בין כישוף לבין פכחון, פני השערה של לנין דוממות, מה היה אומר גאון ה"פראקטיקה המהפכנית" למראה מה שחוללו גדולי "המהפכנים המקצועיים" במהפכה גדו" לה ואדירה זו? יתכן כי העולם עומד עכשיו בראשית של עידן חדש אשר בו תיראנה הריבולוציות, מבחינת היותם כלי לחיקון הד' אדם והחברה, כפי שאנו רואים כיום את מעשיהם של כירורגים מתקופת האבן, אשר הדקים שבאימליהם היו קרדומות הצור והי חלמיש, אולי כן ואולי לא כן, על כל פנים, עולם זה שאנו עומדים בתוכו כיום, יש בו גם בעיות חדשות למכביר וגם כלים חדשים למכביר, ורק דבר אחד הוא חסר: אמונה חדשה, זו איננה עדיין, ואולי מוטב שכך, אולי מוטב שבזמן הזה, בהיות האנושות מחויקה בידיה כל-ימלאכה וכלי-משחית שלא היו נוראים מהם, ירש הספק את מקום הגמור" נה הנחרצת, שכן באין אמונה איתנה בטיב האושר העליון, ניטל הטעם העיקרי להחריב בשמה את העולם.

8

בתוך עולם זה של זמננו מהעמלמה גם הברקת הגורל שהמציא את בריתת סוולאנה, מאורע זה נראה כיום לא כצחוקה של ההשג' חו העליונה אלא יותר כחיוך רפה של טראגי-דיה עייפה, גם ההיסטוריה אינה מחשבת לפעמים יפה את רושם מעלליה, ואפקטים שלה מטשטשים זה את זה, דומה שכן, השים כיום גם כמה מגבורי העלילה, יתכן כי באחד הימים האלה יורד במדרגות של בית-מגורים בטוסקבה איש מגושם וקרה, היוצא אולי לטיול של שעה-ערבית ברחוב, ובצאתו מן הבית הוא שואל אנב-אורח את השוער מה חדש, "שום חדשות, ניקיטה סרגייביץ", אומר השוער, ומוסיף רק, "בי מספרים בעיר ששוחט לאנה, בהחלת לאמהיקת, ואינו סוולאנה" שאל הדייר, ולאחר רגע, כשהוא מבין צמט מדובר, הוא אומר לשוב למעלה ולספר את הדבר לאשחן, אך סיר טע, קחליט' כן, לא, כדאי לשוב ולטפס לשם כך במדרגות, הוא יספר לה אחר כך, כשיחזור מן הטיול ברחוב.